

Igari András¹:

KÖZTES-EURÓPA BELSŐ HATÁRAI – KULTURÁLIS, GAZDASÁGI ÉS GEOPOLITIKAI SZEMPONTOK ALAPJÁN

Internal boundaries of 'In-Between Europe' – based on cultural, economic and geopolitical views

A cikk célja, hogy a rendkívül összetett köztes-európai régió belső határvonalait és a térségre hatással lévő nagyhatalmak (német, orosz, török, olasz) befolyási zónáit meghatározza. Fő kutatási kérdése, hogy miként lehet Köztes-Európát felosztani a jelenlegi kulturális, gazdasági és geopolitikai tényezők alapján? Ehhez az etnikaiföldrajz, a gazdaságföldrajz és a geopolitika eszköztárát is használja a cikk, amely számos szakirodalmi forrás és sokrétű statisztikai adat elemzése segítségével mutatja be a térség fő kulturális, gazdasági és geopolitikai választóvonalait. Végeredményként e három résztéma segítségével a cikk egy lehetséges felosztását adja Köztes-Európának, öt alrégióra (északi, nyugati, keleti, délkeleti, délnyugati) osztva azt.

The aim of this article is to define the internal boundaries of the complex 'In-Between Europe' region and the influence zones of the neighbouring major powers (German, Russian, Turkish, Italian). Its main research question is: How 'In-Between Europe' can be divided up on the basis of current cultural, economic and geopolitical factors? To do so, this article draws on the tools of ethnic geography, economic geography and geopolitics, using a wide range of literature and statistical data to describe the main internal borders in the region. The result of the article is a possible division of 'In-Between Europe' into five sub-regions (Northern, Western, Eastern, South-Eastern, South-Western) using the above mentioned three sub-themes

I. BEVEZETÉS

Köztes-Európa fogalma, jelentéstartalma és megítélése bő egy évszázados története alatt sokat változott, ugyanakkor napjainkig is létező, a társadalmi, politikai és tudományos életben is használatos koncepciónak tekinthető. A fogalom mögött álló elképzelés fontos eleme a hatalmi központok közötti

¹ PhD-hallgató; ELTE TTK Földtudományi Doktori Intézet, Regionális Tudományi Tanszék
DOI: 10.14267/RETP2022.01.14

elhelyezkedés, ami egyrészt két (vagy több) hatalmi centrum közti határvonalat, vagy pufferezónát jelent, másrészt utalhat átmeneti jellegére is.

Az elmúlt évtizedekben a fogalomra más – a fentiekkel csak részben átfedő – új jelentéstartalmak is rakódtak, elősegítve a különböző fogalmak mögött álló elképzelések összekeveredését. Épp ezért a cikk első fejezete Köztes-Európa koncepcióját, illetve a hozzá hasonló egyéb elképzeléseket mutatja be. Ezt követi egy rövid módszertani bemutató, majd a cikk elemző részében Köztes-Európa belső határvonalai kerülnek bemutatásra: kulturális-társadalmi, gazdasági és szűken vett geopolitikai értelemben. A cikk célja, hogy e három téma mentén bemutassa a térség jelenlegi megosztottságát és a Köztes-Európát övező nagyhatalmak jelenlegi és lehetséges beavatkozási területeit. A cikk végül az eredmények összegzésével zárul.

2. VERSENGŐ KONCEPCIÓK

Köztes-Európa fogalma helytől, időtől és a megközelítés módjától függően változott és változik napjainkig. Egy kifejezetten geopolitikai ihletésű fogalom; eredetileg A. Penck 1915-ös munkájából eredeztethető, művében a németül Zwischeneuropa-nak nevezett térség Elő- és Hátsó-Európa közti, potenciálisan Németország által vezetendő régiót jelentett [Penck, 1915]. Innen került át többek között a magyar tudományos életbe, és idővel a közbeszédbe is. Hagyományos értelmezési keretét részben elvesztette a II. világháborút követően, egyrészt Németország veresége és a német geopolitikai iskola páriává válása okán, másrészt mert a térség jelentős része szovjet fennhatóság alá került. A rendszerváltást követően jelenhetett meg ismét a fogalom, immár az elmúlt közel egy évszázad történelmi/geopolitikai hagyományaira is építve: ennek eredményeként Köztes-Európát egy Finnországtól Görögorszáig húzódó, észak-déli sávként értelmezhetjük, ami a német és orosz érdekszféra közé eső területeket jelenti [Pándi, 1995; Beluszky, 1995; Mező, 2001].

Fontos ugyanakkor, hogy a nagyhatalmak közötti helyzet több, egymással párhuzamosan létező elképzelésben is testet öltött, amelyek mind-mind hozzáadtak a Köztes-Európa koncepció jelentéstartalmához. Az ütközőzónaszerep többek között abban a kora újkori felfogásban is tükröződik, ami a kereszténység védőbástyájaként értelmezte Magyarországot, ahogy ilyen előkép az a felismerés is, ami Magyarország helyét a török és a német érdekszféra ütközőzónájának tartotta a 18-19. században [Schmidt, 2013].

Ugyancsak az ütközőzóna-szerepet erősíti az az I. világháború után megvalósult francia elképzelés, miszerint egy kisállamokból álló cordon sanitaire-t kell húzni, aminek célja a kommunista ideológia által hajtott orosz terjeszkedés visszatartása volt [Norman, 2014]. A térség kisállamai csak ideiglenesen tudták betölteni

szerepüket: a szovjet, majd később a német (és a Balkánon az olasz) befolyás előbb gazdasági, majd egyre erőszakosabb formákban öltött testet: az egyes országok egymással szembeni ellentéteit is felhasználva a tengelyhatalmak jelentős térnyerésére került sor a térségben, majd mindegyik ország belekeveredett a II. világháborúba.

A Németország totális vereségével végződő háború után a térség jelentős része szovjet (orosz) befolyás alá került, míg a többi ország vagy különböző módokon, de a nyugati integráció útjára lépett (Finnország, Görögország, Ausztria), vagy idővel harmadik utas politikába kezdett (Tito-féle Jugoszlávia). A létrejövő Vasfüggöny rendkívül éles választóvonalaként felerősítette a korábban is meglévő társadalmi egyenlőtlenségeket a tőle nyugatra és keletre található térségek között. A rendszerváltást követő időszakban ismételten rendkívül gyorsan áttevődött az ütközőzóna arcvonala: a térség számos, korábban kommunista befolyás alatt álló országa a minél előbbi nyugati orientációt választotta, amit az Európai Unióba és a NATO-ba való belépés elérése jelképezett [Schmidt, 2013]. Ugyanakkor a Nyugat fokozatos terjeszkedése a 2010-es években lényegében megállt, köszönhetően Oroszország gazdasági, politikai és katonai téren is értelmezhető visszavágásainak, valamint a növekvő török (és kínai) befolyásnak.

Itt érdemes még megemlíteni a részben hasonló térséget leíró, ám eltérő gondolatokból táplálkozó további elképzeléseket is.² Ennek oka, hogy a bizonyos téren egymásra hasonlító elképzelések egymástól eltérő, eredeti jelentéstartalma mára elhalványult, vagy egyenesen eltűnt a hétköznapi értelmezésből [Nagy, 2015].

A használatos fogalmak közül a legfontosabb **Közép-Európa** fogalma, ami a térség központi helyzetét domborítja ki határjellegével szemben. Ez a fogalom a német tudományos és politikai körökben a 19. század végétől népszerűvé váló Mitteleuropa-koncepcióból eredeztethető. Eszerint Közép-Európa a kontinens középső része tartozik, amelynek centruma Németország, és lefedi a Monarchiát, Lengyelországot, a Baltikumot és egyes értelmezések szerint a Balkánt is. A koncepciót – részint a Lebensraum-elmülethez kapcsolódóan – egészen a II. világháború végéig használta a német geopolitika [Górný, 2015, Mező, 2001], ugyanakkor a fogalom fennmaradt ezután is, igaz, jelentősen megváltozott jelentéstartalommal.³ A hidegháború időszaka alatt a térség értelmisége igyekezett egy olyan – geopolitikai helyett történettudományi és kulturális alapokon nyugvó – Közép-Európa fogalmat kialakítani, ami alapján országaikat elhatárolhatták a Szovjetuniótól. Műveikben visszaköszön a korábban a nyugati kultúrkörhöz

² A témát a közelmúltban Igari et al. [2020] járta körbe alaposabban.

³ A Közép-Európa fogalom túlélését az is elősegítette, hogy idővel természetföldrajzi fogalomként is használták: a térség határait több esetben is természeti elemekhez (pl. Alpok, Kárpátok, Rajna, Száva stb.) igazították [Nagy, 2015].

tartozó, társadalmi fejlődésben azonban attól elmaradó, majd a II. világháborút követően attól erőszakkal elszakított térség képe, amit elsősorban a történelmi cseh, lengyel és magyar államterülettel feleltettek meg [Halecki, 1952; Szűcs, 1981; White, 1983; Bibó, 1986]. Ez utóbbi elképzelésből ered a napjaink tudományos életében gyakran használt **Kelet-Közép-Európa** fogalma is [Probáld, 2007]. Ez is különálló régióknak értelmezi Közép-Európát, azonban az eredeti koncepciót úgy módosítja, hogy egy belső határvonalat állapít meg Közép-Európa nyugati és keleti fele között: míg a nyugati, fejlettebb rész a németek lakta területekre, addig a keleti a történelmi magyar, cseh és lengyel államterületre és egyes értelmezések szerint a Baltikumra és a Balkánra terjed ki [Mező, 2001].

Míg a Közép-Európa fogalom egyértelműen egy különálló egységként tekint a térségre, **Közép-Kelet-Európa** kifejezés azon elméleten alapul, miszerint a nevezett térség a kétosztatú Európa keleti felének egyik része csupán. Eszerint a térség az Elbától az Urálig húzódó Kelet-Európa nyugati alrégiója csak (a Nyugat-Kelet-Európa mellett az elfogadottabb és könnyebben értelmezhető Közép-Kelet-Európa fogalmakat használták [Niederhauser, 1958]). Nem véletlen, hogy ez az elképzelés vált a szocializmus ideje alatt a bevett tudományos kifejezéssé, annak egyértelmű keleti orientációja miatt.

Végezetül érdemes pár szót szólni a Köztes-Európa fogalma által érintett **Balkán** fogalmáról. A fogalom egyértelmű természetföldrajzi gyökere mellett történelmi, geopolitikai és kulturális szempontból is értelmezhető. Északi határának meghatározása nem egyértelmű, általában különböző természetföldrajzi elemekhez (Duna, Száva, Dráva, Kárpátok, Dinári-hegység stb.) kötik. Történelmileg a bizánci, majd a 14. századtól kezdődően több száz éves török uralom alá eső területek (Rumélia tartomány) tartoznak ide, aminek következtében egy döntően délszláv népek által lakott, alapvetően ortodox vallású, ám jelentős iszlám elemekkel tarkított kulturális közeg jött létre. A Balkán egységes lehatárolását nehezíti a tény, hogy idővel a fogalomhoz pejoratív értelmezések is tapadtak, ami miatt a térség közéleti szereplői és kutatói nem szeretik saját országukat ide sorolni [Konkoly, 2016; Csüllög, 2019].

3. MÓDSZERTAN

A fent bemutatott fogalmak, valamint az azokra ráakodó további jelentéstartalmak rámutattak arra, hogy Köztes-Európa egy változó, nehezen lehatárolható és történelmileg, társadalmilag, gazdaságilag összetett térség. Attól függően, hogy milyen megközelítéssel élünk és milyen adatokat használunk, máshol és máshol húzhatók meg a térség külső és belső határai.

Ugyanakkor jelen cikkben mégis arra teszek kísérletet, hogy statisztikai adatok segítségével bemutassam a térség jelenlegi, 2020 körüli időszakának belső

társadalmi-kulturális, gazdasági és (geo)politikai választóvonalait. E három témát különböző adatok és információk segítségével kutathatjuk: a társadalmi-kulturális megosztottságot elsősorban a vallási és etno-lingvisztikai adatok alapján elemzem, a gazdasági megosztottságot a gazdasági fejlettség, a külkereskedelem és a régióba áramló befektetések alapján vizsgálom, míg a (geo)politikai határvonalakat a környező hatalmak geopolitikai céljai, az érvényben lévő szövetségi rendszerek és a katonai jelenlét segítségével mutatom be. Célom, hogy ezen információk segítségével meghatározzam Köztes-Európa jelenlegi belső határait és bemutassam a kisebb, egymástól valamelyest elkülönülő részek egymáshoz és a környező nagyhatalmakhoz való viszonyát.

A vizsgálatba bevont országokat az 1. fejezetben bemutatott Köztes-Európa definíció alapján határoztam meg. Az így lehatárolt terület az alábbi országokra és régiókra terjed ki: Finnország, a három balti állam, a Visegrádi-országok (a továbbiakban V4-ek), Ausztria, Belarusz, Ukrajna, Moldova, Románia, Bulgária, a jugoszláv utódállamok, Albánia és Görögország. Továbbá, elérhető adatok esetén az Oroszországhoz tartozó Kalinyingrádi területet is bevontam a vizsgálatba.

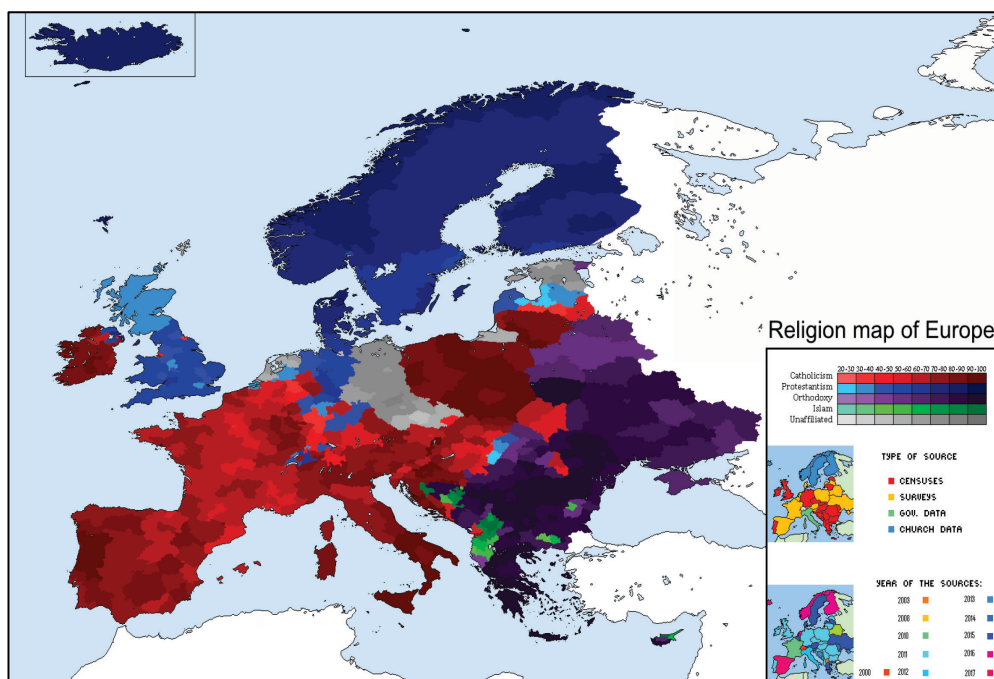
A térségre gyakorolt hatásuk szerint elsősorban négy (regionális) nagyhatalom szerepét vizsgáltam. Közülük is kiemelkedik Németország és Oroszország, de igyekeztem feltárni Törökország és Olaszország szerepét is. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy Németország és Olaszország hatását és nagyhatalmi pozícióit már döntően (elsősorban politikai és kulturális értelemben) az egész nyugati kultúrkör birtokolja: az Európai Unió és a NATO szervezetein át egész Nyugat-Európa, illetve részben az Egyesült Államok is.

4. KÖZTES-EURÓPA BELSŐ VÁLASZTÓVONALAI A TÁRSADALMI, GAZDASÁGI ÉS GEOPOLITIKAI TÉRBEN

Az alábbi fejezetekben Köztes-Európa kulturális, gazdasági és geopolitikai választóvonalait mutatom be, különös tekintettel arra, hogy a környező nagyhatalmak mely jellemzők mentén tudják befolyásukat érvényesíteni a különböző tényezők kapcsán. Ugyanakkor több esetben megfigyelhető egyes köztes-európai országok határukon átnyúló hatóköre és befolyási övezetei is: erre jó példa a lengyelek baltikumi jelenléte, Magyarország Kárpát-medencei szerepvállalása, vagy Szerbia erős befolyása egyes egykori jugoszláv országokra. Mindez jelzi, hogy bár Köztes-Európa országai relatíve kis vagy közepes államoknak tekinthetők – kivétel Lengyelország és Ukrajna, illetve talán Románia –, regionális szinten tudnak befolyásoló erővel bírni.

4.1. Kulturális választóvonalak

S P. Huntington [1996] szerint a hidegháború után kialakuló világrend már nem a nagy politikai eszmék (liberalizmus, fasizmus, kommunizmus), hanem a nagy kulturális tömbök küzdelméről szól. Ezen tömbök egyes nagy vallások köré szerveződnek, és a legélesebb összecsapások ezen választóvonalak mentén, kevert vallású (és kultúrájú) régiókban és országokban várhatók. Köztes-Európában is több ilyen potenciális (vagy már létező) forrópont van, aminek elsődleges oka, hogy a térségben találkozik a nyugati, az ortodox és az iszlám kultúrkör [Huntington, 1996].

1. ábra: Európa régióinak vallási térképe 2000 után

Forrás: Reddit [2017]

Ahogy az 1. ábra is mutatja, míg Finnországtól Magyarország lényegében egy kisebb változásokkal, de több évszázada fennálló észak-déli, az országhatároknak többé-kevésbé megfelelő határvonal húzódik a nyugati kereszténység és az

ortodoxia között⁴, addig a Balkánon mind a mai napig rendkívül sokszínű a vallási helyzet. Jó példa Bosznia-Hercegovina, hiszen az ország népességének nagyjából 40%-a muzulmán, egyharmada ortodox, míg 15%-a katolikus, és az egyes csoportok sem egy tömbben, hanem egymással elkeveredve helyezkednek el a térben [Bottlik, 2016].

Köztes-Európában a vallási határok csak részben, de igazodnak a nemzetiségi, etnikai és nyelvi határvonalakhoz.⁵ Míg a nyugati kereszténység a finnek, a balti népek, a nyugati szlávok, a szlovének és horvátok, valamint a magyarok közt terjedt el, addig az ortodoxia a keleti és déli szlávok (kivéve horvátok és szlovének), a görögök és románok között lett lényegében államvallássá. A muszlim elemek a török hódítás eredményeként kerültek a térségbe, és a bosnyákokon túl számos kisebb délszláv nyelven beszélő, iszlám vallást követő nép van a Balkánon. Speciális eset az albánoké, akik bár döntően muszlim vallásúak, azonban részint katolikusok és ortodoxok is találhatóak a körükben [Bottlik, 2016].

A térség vallási és etno-lingvisztikai megoszlásának egyik legfőbb jelentőségét az adja, hogy mivel a 20. századig csak a térség néhány népe rendelkezett stabil, hosszan fennálló államisággal, a 19. században kialakuló nemzeti identitások alapja sok esetben a beszélt nyelv és a vallás volt, míg a történelmi állami keret csak néhány esetben (pl. magyar, lengyel, cseh) volt meghatározó. Ez több szempontból befolyásolja a térség jelenlegi kulturális viszonyait.

Egyrészt számos – mostanra már önálló nemzeti identitással rendelkező – nép között **relatív kis eltérések vannak kulturális, nyelvi és akár vallási téren.** Ez számos olyan helyzetet eredményezett, hogy általában a nagyobb, erősebb nemzeti identitással rendelkező népcsoport magába kívánta olvasztani a kisebb, hozzá hasonló népcsoportot (és annak területét), míg a kisebb népcsoport igyekezett saját identitását kialakítani. Erre jó példa a csehek és szlovákok, a szerbek és a többi délszláv nép, a románok és a moldávok, a bolgárok és a macedónok, vagy az oroszok, valamint beloruszok és ukránok viszonya. A 20. század elején előbbieket döntően sikerrel alakították ki a vezetésük alatt egyesülő, soknemzetiségű államalakulataikat, amelyekben a „testvérnépek” közötti rokonságot hangsúlyozták. A szocializmus időszakában a térség legtöbb országában a nemzetiségi kérdést nagyrészt elfojtották és egységes (pl. jugoszláv, szovjet) identitás kialakítására törekedtek, aminek következtében a rendszerváltást követően a kisebb nemzetek körében robbanásszerűen tört ki a saját identitás megteremtésének és az önálló államiság elérésének igénye [Bottlik,

⁴ Kisebbségi eltérések természetesen vannak: az ortodoxiából kivált és a nyugati kereszténységhez csatlakozó görög katolikusok Nyugat-Ukrajnában és Erdélyben, a katolikus és protestáns vallásokat követő székelyek mind-mind az országhatárokon túl fekszenek, ezzel módosítva a kulturális határvonalat.

⁵ A térség népeinek nyelvi és vallási megoszlását Bottlik [2016:19] foglalja össze.

2016; Pete, 2016; Bottlik, 2018]. Jó példa erre Ukrajna és az ukrán identitás oroszral való szembenállása. Bár az ukrán nyelv hasonlít az oroszhoz, továbbá a nyelvi és etnikai csoportok közti határvonalak elmosódtak, valamint a népesség döntő többsége ortodox vallású, mégis egyre erőteljesebbé válik az önálló ukrán identitás, amelynek kialakulásában jelentős szerepet játszott és játszik az oroszokkal szembeni önmeghatározás [Bottlik, 2018].

Másrészt az jelentett problémát, hogy amikor Köztes-Európa nemzeteinek lehetővé vált megteremteni saját államukat, az **egyes népek területi igényei jelentős mértékben átfedtek** egymással. Ennek okai a mozaikos vallási és nyelvi-etnikai helyzetben, valamint az egyes nemzetek egymáshoz való bonyolult viszonyában keresendők. Mindez – nem meglepő módon – komoly konfliktusokhoz vezetett az elmúlt évszázadban.

Végül harmadrészt az elmúlt évszázad viharainak ellenére a legtöbb köztes-európai ország területén továbbra is jelentős számban élnek **kisebbségek**. Mivel e kisebbségek egy része anyaországgal is rendelkező nemzetiségnek a tagja, az egyes országokon belüli etnikai és vallási konfliktusok könnyen államközi feszültségekhez, konfliktusokhoz vezethettek. A térségben kiemelendő a már említett Bosznia-Hercegovina, továbbá a szerbek, a horvátok, a lengyelek, a magyarok, valamint az albánok határokon átnyúló jelenléte (lásd 1. táblázat). Tovább színesíti a képet az olyan, anyaországgal nem rendelkező népek jelenléte, mint a krími tatároké, a romáké, avagy a pomákoké [Bottlik, 2016; Pete, 2016].

I. táblázat: Közép-Európa országainak államalkotó nemzetei (Á-val jelölve), valamint nagy (népesség 5%-nál több; X-el jelölve) és közepes (népesség 2-5%-a; x-el jelölve) méretű nemzeti, nyelvi és etnikai kisebbségei

	Orosz	Lengyel	Szerb	Horvát	Bosnyák	Albán	Török	Magyar	Roma	Egyéb
Ausztria							x			x
Lengyelország		Á								
Csehország										
Szlovákia								X	x	
Magyarország								Á	x	
Szlovénia			x	x						
Horvátország			x	Á						
Bosznia-Ho.			Á	Á	Á					
Montenegró			X		X	X				x
Szerbia			Á		x			x	x	
Koszovó			x			Á			x	
Albánia						Á				
É.-Macedónia			x			X	x		x	
Görögország						x				
Bulgária							X		X	
Románia								X	x	
Moldova	X									X
Ukrajna	X									
Belarusz	X	x								
Litvánia	X	X								
Lettország	X	x								
Észtország	X									
Finnország										X

Forrás: CIA [2021] alapján saját készítés

Sőt, a nemzetiségi küzdelmekben a térséget körbevevő **nagyhatalmak** is érintettek, ami mindig is kiváló ürügyet adott számukra a beavatkozásra. Erre a II. világháborút megelőzően Németország, míg napjainkban Oroszország a legjobb példa: a térség legnagyobb nemzeti kisebbségének számító oroszok (lásd I. táblázat) mindegyik poszt-szovjet államban jelentős arányban képviseltetik magukat, és anyaországuk az ő vélt, vagy valós fenyegetettségüket használja

beavatkozásainak igazolására. Rajtuk kívül még jelentős török csoportokat találhatunk Bulgáriában, Észak-Macedóniában. Ugyanakkor a környező nagyhatalmak nem mindig csupán nemzeti kisebbségeiket vették és veszik szárnyaik alá: Oroszország az elmúlt évszázadokban többször is a térség ortodox vallású és/vagy szláv népeinek védelmére hivatkozva avatkozott be Köztes-Európában [Szilágyi, 2019], míg Törökország a muszlim többségű országokat (Bosznia-Hercegovina, Albánia, Koszovó) és kisebbségeket támogatja elsősorban [Weise, 2018]. Ezáltal a térség kulturális választóvonalai alapvetően befolyásolják a geopolitikai viszonyokat is (lásd 4.3. fejezet).

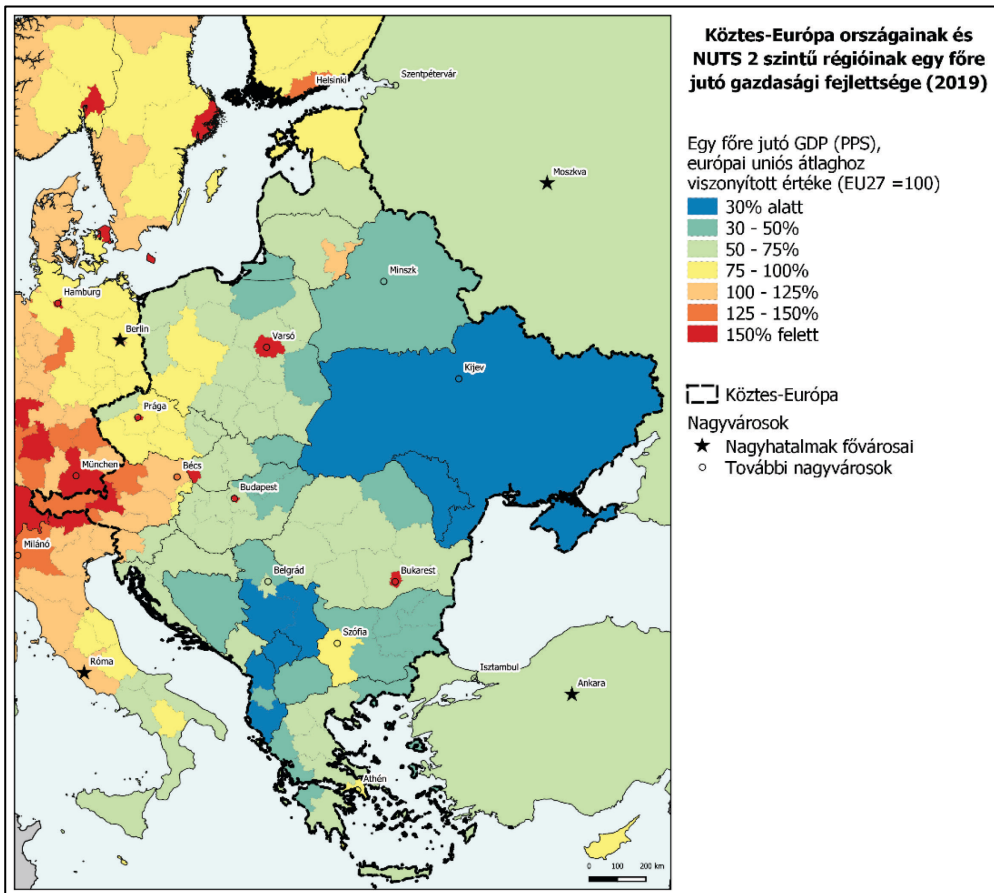
4.2. Gazdasági térszerkezet és befolyási zónák

Köztes-Európa gazdasági szerkezetét és belső határvonalait alapvetően befolyásolja az, hogy a térség legtöbb országa Nyugat-Európánál kedvezőtlenebb gazdasági helyzetben van, ami a térség **félperiférikus helyzetének** köszönhető [Wallerstein, 1983]: a kora újkorban a közép-európai régió Nyugat „élelmiszerraktárává” vált, ami megerősítette a nemességet, a parasztokat pedig az ún. második jobbágyság sorsára juttatta. Ezen folyamat végeredményeként megerősödtek az elavult gazdasági és társadalmi struktúrák, ami a térség lemaradását eredményezte. Még ennél is rosszabb helyzetbe kerültek a Balkán és a keleti területek népei: a hosszú török és tatár uralom konzerválta a gazdasági fejletlenséget [Szűcs, 1981].

A lemaradás enyhülése csak a 19. század második felétől kezdődött meg egyes országok iparosodásával, azonban még az II. világháborút megelőzően is a legtöbb köztes-európai országban az agrárium számított a legnagyobb foglalkoztatónak. Az államszocializmus évtizedei aztán a nyugati trendeknek megfelelően, de azoktól elkésve és erőltetett módon az ipar, különösen a nehézipar előretörését hozták. Az 1970-es évek válságai ugyanakkor jelentős nyomot hagytak a térség országain: az életszínvonal fenntartása érdekében felvett hitelek súlyos adóságokkal sújtották a térség államait, majd a kommunista hatalom bukásához vezettek. A rendszerváltás ismét visszavetette az egyes országok gazdasági termelését, ugyanakkor az 1990-es évektől kezdve lassú gazdasági felzárkózás indult meg [Kornai, 2005; Kőrösi, 2010; Tomka, 2009].

A térség jelenlegi gazdasági térszerkezetét többek között a **gazdasági fejlettség** regionális mintázata segítségével érthetjük meg. Jelen esetünkben a vásárlóerő-paritáson mért egy főre jutó GDP értékét használjuk. Jellemző a mutató nyugatról kelet-délkelet felé csökkenő értéke: Ausztria még a kontinens élvonalába tartozik, őt követi Finnország, majd a posztoszocialista országok „éltanulói”: Csehország és Szlovénia. Ezután a balti államok, Szlovákia, Lengyelország, Magyarország, illetve Görögország következnek, tőlük lemaradva Horvátország és a két kelet-balkáni ország következik. Végül a sereghajtók közt a nyugat-balkáni államok, valamint

Belarusz, Ukrajna és Moldova található. Ugyanez a nyugat-kelet megosztottság a legtöbb országon belül is megfigyelhető: a kiugró értékű fővárosok mögött a Nyugat-Európa-hoz legközelebb elhelyezkedő országrészek számítanak általában a dinamikusabb régióknak, míg a keleti és déli régiók sokszor az egyes országok legfejletlenebb, perifériáinak számítanak [Probáld, 2007; Szabó-Farkas, 2014; Rechnitzer, 2016]. Mindez azt jelenti, hogy a térség egészében és egyes országokon belül is megjelenik az egész Európára jellemző átmeneti jelleg, ami egy (észak)nyugat felől (dél)kelet felé tartó, szinte folyamatos gazdasági lejtőt jelent (lásd 2. ábra).

2. ábra: Köztes-Európa gazdasági fejlettsége az európai uniós átlaghoz viszonyítva, 2019 (%)

Forrás: Eurostat [2021] World Bank [2021] alapján saját készítés

Ugyancsak a félperiférikus helyzetet erősíti a térségbe érkező **külföldi direkt működőtőke** (FDI) nagy aránya is. Mindez fontos eszköze a gazdasági felzárkózásnak, azonban egyben mutatja is az alárendeltséget: a gazdaságilag fejlett országokra (a térségből csak Ausztria és Finnország) ugyanis az a jellemző, hogy a kimenő FDI állománya jóval nagyobb a bejövőnél. Ezzel szemben a közepesen fejlett országokban a beáramló működőtőke sokszorosa a kiáramlónak és ez gazdasági kényszerpályára állíthatja ezeket az országokat [Cséfalvay, 2004]. Bár az FDI adatok értelmezését nehezíti, hogy sok esetben kiemelkednek egyes adóparadicsomok e téren (pl. Ciprus fontos közvetítő szerepet játszik), azonban így is kirajzolódnak a fő jellegzetességek: a Baltikumban és Finnországban kiemelkednek az észak-európai (elsősorban svéd) befektetések, míg a V4-ekben, Ausztriában és Romániában a nyugat-európai (elsősorban német, osztrák, luxemburgi és holland) FDI értéke kiemelkedő. Olaszország Horvátországban kimagasló, de Romániában, Bulgáriában és Albániában is fontos szerepet tölt be a bemenő FDI állományában – utóbbi országban a török jelenlét is jelentős. Végül Oroszország Belaruszban kiemelkedő szereplő, de Szerbiában is jelentős befektetésekkel rendelkezik [OECD, 2021; Eurostat, 2021, Karácsonyi et al., 2017].

Ugyancsak a térség országainak gazdasági orientációját jelzi az, hogy mely országokkal bonyolítják le **külkereskedelmük** jelentős részét. A Köztes-Európa országaiba érkező import értékének származási ország szerinti megoszlását bemutató 2. táblázat alapján megállapítható, hogy térben erőteljesen csoportosulnak a környező nagyhatalmak gazdasági érdekeltségei. Egyértelműen Németország építette ki a térségben legsikeresebben gazdasági érdekszféráját: ezt jelzi, hogy tizenhárom államnak Németország az elsődleges importőre, illetve további öt ország importjában való részesedése eléri a 10%-ot. Szerepe különösen Ausztriában, a V4-ekben és Romániában kiemelkedő. Az egyenlőtlen viszonyokat jelzi, hogy míg Németország négy állam kivételével mindenhol legalább a helyi import 10%-át teszi ki, addig a német importon belül csak Lengyelország és Csehország részesedése haladja meg az 5-5%-ot. Ugyanakkor Németország számára külkereskedelmi szempontból a térség együttesen mégis nagy jelentőséggel bír, hiszen a német export értékének egyötöde megy ezekbe az országokba, míg az import értékének egynegyede származik innen; ebből Ausztria, a V4-ek és Románia együttes részesedése 17% és 21% [OEC, 2021].

1. táblázat: Köztes-Európa országai és a térségben található fő importőrreik (az adott ország importjának min. 5%-a)

Országok	Kereskedelmi partner (Részesevés az importból; % és helyezés a rangsorban)					
Ausztria	Németo (39%; 1)	Olaszo (7%; 2)				
Lengyelo.	Németo (25%; 1)	Olaszo (5%; 3)				
Cseho.	Németo (27%; 1)	Lengyelo (9%; 3)	Szlovákia (5%; 4)			
Szlovákia	Németo (18%; 1)	Cseho (18%; 2)	Lengyelo (8%; 3)	Magyaro (7%; 4)	Oroszo (5%; 5)	
Magyaro.	Németo (25%; 1)	Lengyelo (6%; 3)	Ausztria (6%; 4)	Cseho (5%; 5)		
Szlovénia	Németo (14%; 1)	Olaszo (12%; 2)	Ausztria (8%; 3)			
Horvátó.	Olaszo (14%; 1)	Németo (14%; 2)	Szlovénia (11%; 3)	Magyaro (7%; 4)	Ausztria (6%; 5)	
Bosznia-Hó.	Horvátó (15%; 1)	Szerbia (13%; 2)	Németo (10%; 3)	Olaszo (9%; 4)	Szlovénia (7%; 5)	
Montenegro	Szerbia (30%; 1)	Bosznia-H (8%; 2)	Horvátó (8%; 3)	Olaszo (6%; 4)	Oroszo (6%; 5)	
Szerbia	Németo (13%; 1)	Oroszo (9%; 2)	Olaszo (8%; 3)	Magyaro (6%; 4)		
Koszovó	Németo (13%; 1)	Törökó (12%; 2)	É-Macedónia (7%; 4)	Albánia (6%; 5)	Olaszo (6%; 6)	Görögó (6%; 7)
Albánia	Olaszo (28%; 1)	Görögó (12%; 2)	Törökó (9%; 4)	Németo (5%; 5)		
É-Macedónia	Németo (14%; 2)	Görögó (8%; 3)	Szerbia (8%; 4)			
Görögó.	Németo (11%; 1)	Olaszo (8%; 2)	Oroszo (6%; 4)			
Bulgária	Németo (11%; 1)	Oroszo (9%; 2)	Olaszo (7%; 3)	Rómánia (7%; 4)	Törökó (7%; 5)	
Rómánia	Németo (19%; 1)	Olaszo (9%; 2)	Magyaro (7%; 3)	Lengyelo (6%; 6)		
Moldova	Rómánia (20%; 1)	Oroszo (10%; 2)	Ukránia (9%; 3)	Németo (8%; 4)	Törökó (6%; 6)	Olaszo (6%; 7)
Ukránia	Oroszo (12%; 2)	Németo (10%; 3)	Lengyelo (9%; 4)	Belarusz (7%; 5)		
Belarusz	Oroszo (57%; 1)	Lengyelo (5%; 3)				
Litvánia	Lengyelo (12%; 1)	Oroszo (12%; 2)	Németo (12%; 3)	Letto (7%; 4)		
Letto.	Oroszo (21%; 1)	Litvánia (14%; 2)	Németo (9%; 3)	Lengyelo (7%; 4)	Észto (7%; 5)	
Észto.	Oroszo (12%; 1)	Németo (10%; 2)	Finnó (9%; 3)	Litvánia (7%; 4)	Letto (7%; 5)	Lengyelo (6%; 7)
Finnó.	Németo (16%; 1)	Oroszo (13%; 3)				

Forrás: KAS [2021] OEC [2021] alapján saját készítés

Oroszország gazdaságilag az egykori poszt-szovjet térségben kiemelkedő: Belarusz gazdasága lényegében Oroszországtól függ [Karácsonyi et al., 2017], míg a balti államoknak, Finnországnak, valamint több balkáni országnak (elsősorban a baráti Szerbiának) az importjában is jelentékeny részt tesz vállal. Ukrajna is hiába próbálja lebontani részleges függését az orosz gazdaságtól, továbbra is az importjának 12%-a származik Oroszországból (lásd 2. táblázat). Oroszország kivitelének jelentős része (közel 60%-a) a földgázból és kőolajból származik, amivel több országban is kiemelkedő a befolyásuk: Belaruszban és Moldovában az energiafelhasználás több mint 50%-a, míg Ukrajnában, a balti államokban, Szlovákiában és Magyarországon több mint 20%-a származik Oroszországból [Husain et al., 2014].¹

Törökország szerepe összességében csekélyebb, de egyes országok importjából való részesedése mégis jelentős: elsősorban Albániában és Koszovóban számottevő, de Bulgáriában és Moldovában is meghaladja az 5%-ot. Végül megemlítendő Itália is, ami évszázadok óta építi gazdasági érdekszféráját az Adriai-tengeren át. Mindez megjelenik napjaink gazdasági kapcsolataiban is: Albánia importjának 28%-a, míg Horvátországnak és Szlovéniának több mint 10%-a származik Itáliából (lásd 2. táblázat).

A német és olasz gazdasági terjeszkedésnek a korábban is meglévő kapcsolatokon túl az **Európai Unió** kibővülése ágyazott meg: míg 2004 előtt csak Görögország, Finnország és Ausztria volt része a térség országai közül az integrációnak, jelenleg tizennégy köztes-európai ország (a fentiekén túl a balti államok, a V4-ek, Szlovénia, Horvátország, Románia és Bulgária) tagja a gazdasági (és részint politikai) együttműködésnek. A gazdasági integráció részeként számos akadály hárult el (pl. a belső vámok [EU, 2018]) a nyugat-európai – döntően német – gazdasági terjeszkedés elől.

Gazdasági szempontból összességében az alábbi zónákra lehet felosztani Köztes-Európát: Ausztriában, a V4-ekben és Romániában egyértelműen Németország a legfontosabb szereplő, míg Finnország és a Baltikum bár az Európai Unió tagja, ám ott az oroszok gazdasági befolyása is jelentős. Oroszország gazdaságilag teljesen uralja Belaruszt, míg Ukrajnában visszaesett a jelentőségük. Olaszország szerepe Albániában kimagasló, míg Horvátországban és Szlovéniában a németekével nagyjából azonos súlyú. Köztes-Európa legösszetettebb gazdasági kapcsolataival bíró térsége (a Romániához erős szálakkal kötődő Moldován kívül) a Balkán középső és déli része. Szerbia, Bulgária és Görögország külkereskedelme kiegyenlített a térséget övező nagyhatalmak között, Koszovóban és Észak-Macedóniában a szomszéd államok mellett Németország (és Koszovóban

¹ Magyarország Oroszországtól való energiafüggését erősítheti a Paksi Atomerőmű várható bővítése is.

Törökország) jelenléte kiemelkedő, míg Montenegrót és Bosznia-Hercegovinát a legerősebb szálak a szomszédos országokhoz (elsősorban Szerbiához és Horvátországhoz) kötik. Magyarország is a Kárpát-medencén kívül a Balkánon igyekszik erősíteni pozícióit: Szlovákia és Románia mellett Horvátországgal, Szerbiával, valamint más volt jugoszláv tagállamokkal is erős kereskedelmi kapcsolatok, valamint növekvő mértékű FDI kihelyezés érzékelhető [OECD, 2021; OECD, 2021; Dajkó, 2021].

4.3. Geopolitikai választóvonalak

A fenti fejezetekben a térség kulturális és gazdasági jellemzői és belső választóvonalai kerültek bemutatásra, míg jelen fejezet arra vállalkozik, hogy elsősorban a (geo)politikai helyzetet tárja fel. Természetesen nem szabad elfelejtenünk, hogy e három téma között jelentős átfedések vannak, ugyanakkor pont ezért jelen fejezetben kifejezetten a politikai térben zajló cselekvéseken lesz a hangsúly.

Történelmi léptékkal mérve Németország szerepét nehéz felülbecsülni Köztes-Európában. Az elmúlt évszázadokban fokozatosan építette kelet felé érdekszféráját; ennek olyan állomásai voltak, mint Poroszország részvétele Lengyelország felosztásában, vagy az I. és II. világháborús rövid életű hódítások. A II. világegyetemet követően a német katonai ambíciók és geopolitikai célok – érthető okokból – teljesen háttérbe szorultak. Napjainkra azonban lassan ismét kibontakozóban van a német geopolitika: részben a NATO (bár itt egyértelműen az angolszászok mögé szorulva), részben az Európai Unió megalakulófélben lévő katonai együttműködése által [Márton-Csuday, 2017]. Azonban Németország a katonai ambíciók helyett továbbra is inkább az Európai Unión belül vállalt, egyre növekvő politikai szerepre [Ablonczay, 2019], illetve a már említett gazdasági érdekszférájának kiépítésére összpontosít.

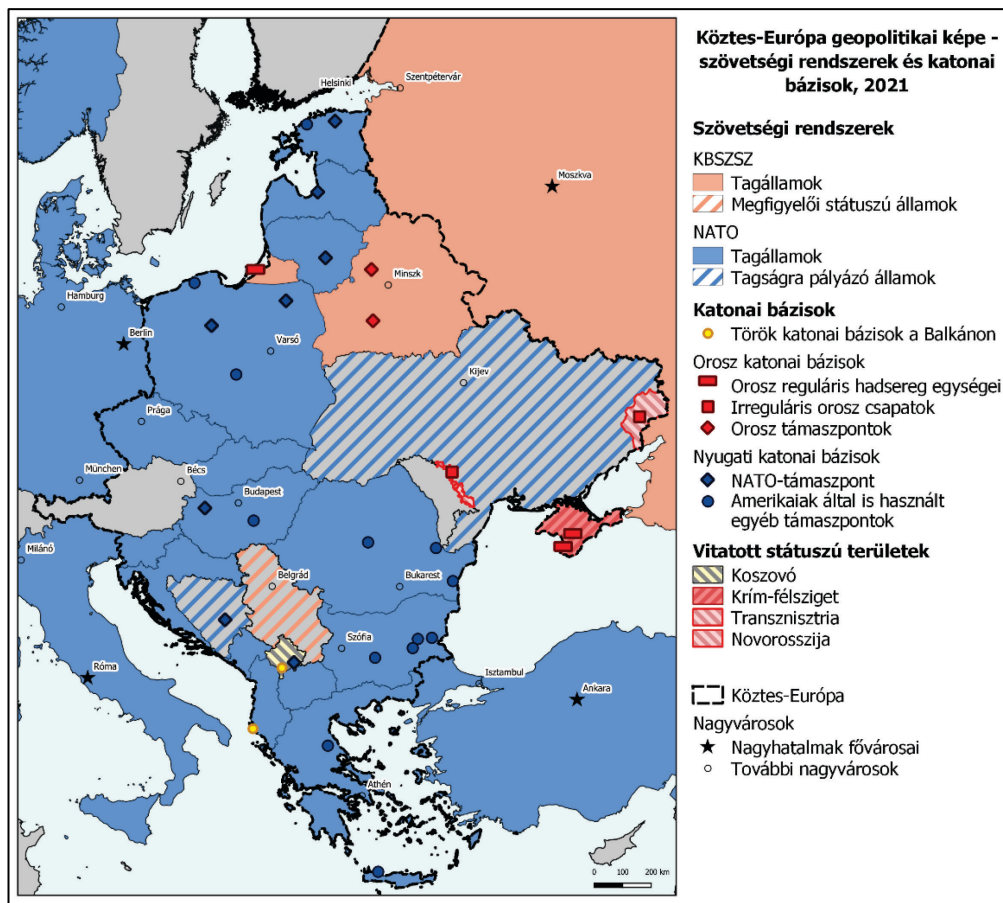
Történelmi léptékben a térségre legnagyobb hatással lévő másik nagyhatalomnak Oroszország számít. Az Orosz Birodalom 18. századi hódításainak eredményeként meghódított Ukrajna, Belarusz és a Baltikum egészen az 1990-es évekig az orosz állam részét alkották, és jelenleg is jelentős orosz kisebbségeknek adnak otthont: nem hiába nevezi ezt a térséget „közel-külföldnek” az orosz geopolitikai gondolkodás [Új Szó, 2009]. Oroszország a 19. században további területeket szerzett (Moldova, Lengyelország) és jelentős befolyásra tett szert a Balkánon. Az I. világháború terület- és presztízvesztését a hidegháború geopolitikai zenitje követte: lényegében az egész térség a Szovjetunió érdekszférájába került. Az 1990-es évek visszarendeződése miatt az ország európai határa régen látott módon húzódott vissza. Így napjainkra a katonai érdekszféra lényegében csak a közel-külföldre terjed ki, azonban itt minden

eszközzel akadályozzák a Nyugat előretörését²: Belarusz, Ukrajna, illetve Moldova területén (reguláris és irreguláris) orosz haderő állomásozik, a Krím-félszigetet visszacsatolták Oroszországhoz, beavatkoznak a fenti országok belügyeibe, illetve kiber-támadásokat hajtottak végre Észtorszáiban és Ukrajnáiban [McGuinness, 2017; Lee et al. 2016].

Fontos szereplő továbbá Törökország, amely évszázadokra meghatározta Délkelet-Európa hatalmi viszonyait. A 20. század elejére szinte teljesen kiszorult a félszigetről, azonban jelentős kulturális hatást és számottevő muzulmán vallású népességet hagyott hátra. Törökország ezen csoportok támogatása által igyekszik újra megerősíteni pozícióit a muszlim többségű (Bosznia-Hercegovina, Albánia, Koszovó) és kisebbségű (Macedónia, Bulgária, Montenegró) országokban [Weise, 2018]. Végül megemlítendő Olaszország is: Velence [Eickhoff, 2010], egységesült Olaszország, illetve a Mussolini-fél Olaszország többször is jelentős területeket birtokolt a Nyugat-Balkánon (Albánia, Dalmácia), azonban törekvéseik napjainkra erős gazdasági kapcsolatokká szelídültek.

Napjaink geopolitikai képét alapvetően befolyásolja a két nagy **szövetségi rendszer**, amelyekhez Köztes-Európa legtöbb állama így vagy úgy kapcsolódik. Az erősebb a már említett NATO, amely a nyugati országok Amerikai Egyesült Államok által vezetett katonai szövetségeként működik. Térségbeli jelentőségét jelzi, hogy a négy környező nagyhatalom közül három is (Németország, Olaszország, Törökország) tagja e szervezetnek, míg a térség tizenöt országa tagja a NATO-nak, míg kettő – Ukrajna és Bosznia-Hercegovina már kifejezte csatlakozási szándékát. Nem tagja a szervezetnek ugyanakkor két Európai Unió tagállam, Finnország és Ausztria, amelyek semlegességük megőrzése érdekében nem csatlakoztak. A NATO-val szemben az orosz irányítás alatt álló KBSZSZ-nek (Kollektív Biztonság Szerződés Szervezetének) csupán Belarusz a tagja a térség államai közül, míg Szerbia megfigyelői státuszban van (lásd 3. ábra).

² Oroszország geopolitikai lépéseinek megértéséhez nagy segítséget nyújthat Szilágyi [2019] orosz geopolitikai gondolkodásról írt összefoglaló cikke.

3. ábra: Biztonsági szövetségi rendszerek, valamint katonai jelenlét Köztes-Európa országaiban

Forrás: ODKB [2021], NATO [2019], Russell [2021], Vine [2019] alapján saját készítés

Részint a szövetségi rendszerekhez kapcsolódóan a térségben jelentős **külső katonai jelenlét** figyelhető meg. Ahogy a 3. ábra is mutatja, a nyugati hatalmaknak jelentős számú katonai bázisa van a térségben: NATO-támaszpontokat találhatunk Lengyelországban, a Baltikumban, a Nyugat-Balkánon, Magyarországon (Pápai reptér), míg az Egyesült Államok több ország katonai támaszpontjait is használja, vagy használta a közelmúltban: ezen a téren Románia, Bulgária és Görögország emelhető ki. Törökország is igyekszik saját befolyási zónáját is építeni: jelen van Albániában, illetve a NATO-együttműködés keretében Koszovóban is. Végül az orosz jelenlét a már említett módon a közel-külföldön érvényesül: Belaruszban radarállomások, míg Transznisztriaiban és Kelet-Ukrajnában irreguláris orosz egységek állomásoznak. Reguláris csapatok a

Kalinyingrádi területen, valamint a 2014-ben nemzetközileg el nem ismert módon Oroszországhoz (vissza)csatolt Krím-félszigeten vannak.

Összességében a térség geopolitikai választóvonalai jól jelzik, hogy a nyugati hatalmak – elsősorban az amerikai erőfölénynek hála – a kulturális határvonalakon, és valamelyest a gazdasági befolyási övezeteken túl is ki tudták terjeszteni politikai befolyásukat. A Baltikum, a V4-ek, Románia, Bulgária és Görögország, valamint a legtöbb nyugat-balkáni ország tagja a NATO-nak, valamint a legtöbb ország területén találunk NATO-, vagy amerikaiak által is használt katonai támaszpontokat. A Balkán-félszigeten egyedül Szerbia nem a NATO-hoz kapcsolódik (tagállamként vagy tagjelöltként), hanem a KOSZS-ben tölt be megfigyelői státuszt – ugyanakkor státusza jelzi, hogy egyértelműen oda sem kötelezte el magát. Az ún. közel-külföld országai közül Belarusz kifejezetten közel áll geopolitikai értelemben is Oroszországhoz (bár előbbi az elmúlt évtizedben igyekezett enyhíteni ezen [Rácz, 2020b], a 2020-as választásokat követő tüntetések meg is erősíthették az orosz befolyást [Rácz, 2020a]), míg Moldovát lényegében sakkban tartja a Transznisztriában állomásozó irreguláris orosz haderő. Bár Ukrajna területén is állomásoznak orosz csapatok, a Krím-félsziget pedig de facto már Oroszországhoz tartozik, Ukrajna jelenlegi vezetése továbbra is a nyugati országokkal igyekszik szorosabb kapcsolatot fenntartani. Így Ukrajna lényegében a nyugati és az orosz geopolitikai befolyási övezetek pufferzónájává vált.

4.4. Köztes-Európa belső választóvonalai

A fentiekben bemutatott, különböző megközelítéseken alapuló lehatárolások eredményeként állítható össze Köztes-Európa alábbi, lehetséges felosztása (lásd 4. ábra).

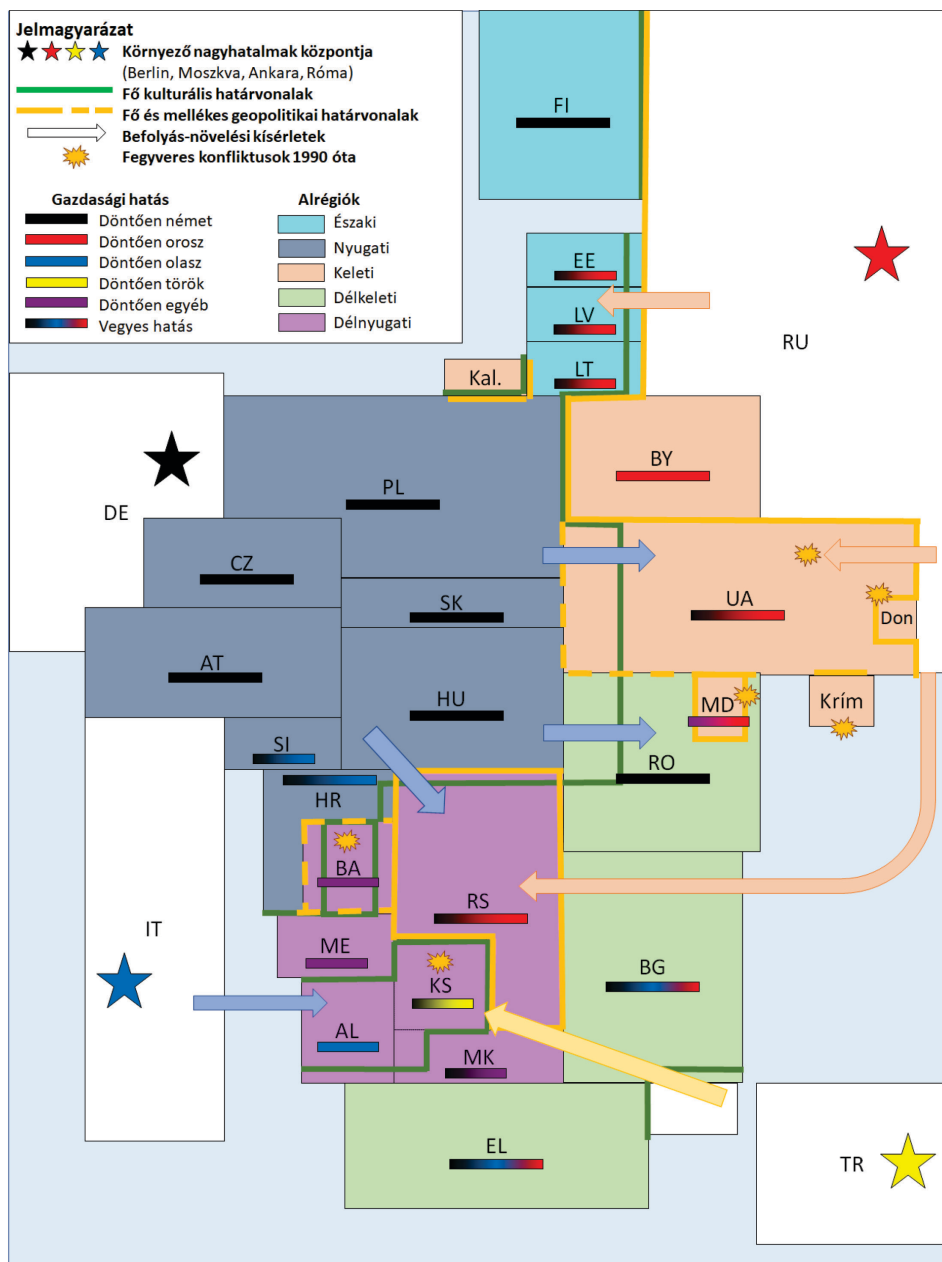
E felosztás szerint Köztes-Európa **keleti alrégiójába** Ukrajna, Moldova és Belarusz tartozik: itt egyértelmű az orosz dominancia, vagy legalábbis a dominancia fenntartásának igénye Oroszország részéről. Az ukrain folyamatok (valamint Románia erős befolyása Moldovában) ugyanakkor rávilágítanak arra, hogy jelenleg ezen alrégióban húzódik a nyugati és az orosz érdekszféra közti határvonal. Az orosz invázió egyik fő motiváló tényezője ennek a határvonalnak a nyugati irányba való eltolása és az orosz befolyás megerősítése a nyugati irányba forduló Ukrajnában.

Ugyancsak az érdekszférák határán található az **északi alrégió**, ahova Finnország és a balti államok kerültek. E térség bár egyértelműen a nyugati kultúrkörhöz kapcsolódik, ugyanakkor mind gazdasági, mind kulturális téren jelentős az orosz hatás. A helyzetet a térség államai másként kezelték: míg Finnország őrzi geopolitikailag semlegességét (bár az Európai Unió tagja), a három balti állam teljesen elkötelezte magát a nyugati geopolitikai tömb mellett.

A **nyugati alrégió** tekinthető Köztes-Európa magterületének: ide a V4-ek, Ausztria, Szlovénia és Horvátország tartozik. Ezekben az országokban döntően a nyugati (német) kulturális, gazdasági és politikai-katonai túlsúly érvényesül. A térség államai között kialakulóban lévő együttműködések (pl. a Visegrádi Együttműködés), a kevésbé hangsúlyos nemzetiségi problémák, a viszonylagos gazdasági fejlettség (különösen Ausztriában), valamint a lengyel katonai erő Köztes-Európa legstabilabb részévé teszik a nyugati alrégiót.

A **délkeleti alrégióba** Románia, Bulgária és Görögország tartozik, amelyek közt hasonlóságot a keleti kultúrkörhöz, de a nyugati szövetségrendszerekhez való tartozás és a gazdasági kapcsolatok diverzitása adja. Ugyanakkor ezen alrégió lehatárolása mind közül a legbizonytalanabb, hiszen számos téren a nyugati, illetve a délnyugati alrégióval is hasonlóságot mutatnak az egyes országok és azok egyes régiói.

Végül a **délkeleti alrégióba** tartozik a legtöbb délszláv utódállam és Albánia. Ez Köztes-Európa történelmileg leginstabilabb része (igaz, az elmúlt évtizedben ez már inkább a keleti alrégióra igaz), köszönhetően az elmúlt évtizedekben háborúba torkolló ellentéteknek, az alacsony gazdasági fejlettségű, gyenge központi kormánnyal rendelkező kisállamoknak és a kevésbé tisztázott nagyhatalmi pozícióknak: itt Németország, Oroszország, Törökország és Olaszország is rendelkezik érdekeltségekkel és Szerbia is igyekszik fenntartani egykori befolyásának maradványait.

4. ábra: Köztes-Európa egy lehetséges térszerkezete a kulturális, gazdasági és geopolitikai befolyási övezetek alapján, 2021

Forrás: Saját készítés

5. KONKLÚZIÓ

A cikk Köztes-Európa, e nehezen megfogható és izgalmas térség kulturális, gazdasági és politikai megosztottságát mutatta be. A fogalom háttérben meghúzódó (vagy ahhoz kapcsolódó) elméletek szakirodalmi feldolgozása, valamint rövid módszertani bevezető után szakirodalmi források és statisztikai adatok elemzése segítségével megállapításra kerültek a térség főbb kulturális, gazdasági és geopolitikai határvonalai. E három tényező együtteseként öt alrégióba soroltam a térség országait, ami Köztes-Európa egy lehetséges lehatárolását jelenti. Ezek az alrégiók: a „közel-külföld” országait magában foglaló, elsősorban az orosz geopolitikai érdekek által dominált keleti alrégió, a politikailag és gazdaságilag Németország felé húzó nyugati alrégió, az ugyancsak nyugati hatás alatt álló, ám részben Oroszországnak kitett északi alrégió, az ortodox kulturális alapon nyugvó, ám a nyugati integrációba bekapcsolódó délkeleti alrégió, valamint a nyugat-balkáni államok által alkotott délnyugati alrégió, ahol még napjainkban is jelentős verseny zajlik a környező nagyhatalmak között. Ugyanakkor ezen alrégiók sem egységesek és jelentős különbséget találhatunk a bennük lévő országok között: mindez annak köszönhető, hogy a térségre nem csak a határjelleg, hanem az átmenetiség (az egyes jellemzők földrajzilag is értelmezhető fokozatos változása) is jellemző.

Összegzésül megállapítható, hogy Köztes-Európa belső határai, kulturális, gazdasági és geopolitikai jellemzői napjainkban is állandó mozgásban, változásban vannak – ahogy erre példa Ukrajna jelenlegi helyzete. Emiatt fontos lenne, hogy további, alapos kutatómunkák szülessenek a témában, amelyek által megérthetővé válhat ezen régió szerepe az európai és globális rendszerekben. Ez annak lehetőségét teremtheti meg, hogy a térség országai enyhítsenek hátrányos helyzetükön és egymáshoz fűződő bizalmatlanságaikon, és hogy hosszú évszázadok után ismét nagyobb mozgásteret kapjanak saját gazdasági, politikai döntéseik alakításában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ablonczay B. (2019): *Így lett mára Németország Európa ura*. <https://www.valaszonline.hu/2019/04/23/nemet-dominancia-europai-unio/>
Hozzáférés: 2019. 04. 29.
- Beluszky P. (1995): „Közép-Európa – Merre vagy?” *Földrajzi Közlemények*, 69 (3-4): 223-232.
- Bibó I. (1986): „A kelet-európai kisállamok nyomorúsága”. In: *Válogatott tanulmányok II. 1945-1949*. Magvető Kiadó, Budapest
- Bottlik Zs. (szerk.) (2016): *Etnikai földrajzi kutatások a Kárpát-Balkán régióban*. ELTE TTK, Budapest
- Bottlik Zs. (szerk.) (2018): *Etnikai földrajzi kutatások Köztes-Európában*. ELTE TTK, Budapest
- Cséfalvai Z. (2004): *Globalizáció 2.0*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Dajkó F. D. (2021): *Eddig bejött a balkáni nyitás: terjeszkednek a magyar cégek a térségben*. <https://novekedes.hu/elemezsek/eddig-bejott-a-balkani-nyitas-terjeszkednek-a-magyar-cegek-a-tersegben> Hozzáférés: 2021. 08. 13.
- Eickhoff, E. (2010): *Velence, Bécs és a törökök*. Európa Könyvkiadó, Budapest
- EU (2018): *Vámügyek*. https://europa.eu/european-union/topics/customs_hu
Hozzáférés: 2019. 04. 29.
- Csüllög G. (2019): „A balkáni tér sajátos vonásai” *Geopolitikai Szemle*, 1 (1): 41-52.
- Górny, M. (2015): *Concept of Mitteleuropa*. https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/concept_of_mitteleuropa Hozzáférés: 2019. 04. 28.
- Halecki, O. (1952): *Borderlands of Western Civilization: A History of East Central Europe*. Simon Publications, Safety Harbor
- Huntington, S. P. (1996): *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York
- Husain, A. M. – A. Ilyina – L. Zeng (2014): *Europe's Russian Connections*. <https://blogs.imf.org/2014/08/01/europes-russian-connections/> Hozzáférés: 2018. 03. 10.
- Igari A., Bálint J. & Pálffy P. (2020): „Közép-Európa fogalma és lehatárolása statisztikai adatok tükrében” *Külügyi Műhely* 1 (2): 176-198.
- Karácsonyi D. – Kocsis K. – Bottlik Zs. (szerk.) (2017): *Belarus in Maps*. Budapest: MTA CSFK Földrajztudományi Intézet
- Konkoly S. (2016): „A Balkán földrajzi lehatárolásának problematikája” In: Ternovác B. (szerk.): *Ingenia Hungarica II*. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest
- Kornai J. (2005): „Közép-Kelet-Európa nagy átalakulása – siker és csalódás” *Közgazdasági Szemle*, 52 (12): 907-936.

- Kőrösi I. (2010): „Közép-Európa helye a nemzetközi (európai) gazdasági, pénzügyi és innovációs folyamatokban” *Külügyi Szemle*, 9 (1): 63-91.
- Lee, R. M. – M. J. Assante – T. Conway (2016): *Analysis of the Cyber Attack on the Ukrainian Power Grid*. E-ISAC, Washington DC
- Márton B. – Csuday G. (2017): *Beszálltunk az EU katonai együttműködésébe*. https://index.hu/kulfold/eurologus/2017/11/13/beszalltunk_az_eu_katonai_egyutt_mukodesebe/ Hozzáférés: 2019. 04. 29.
- McGuinness, D. (2017): *How a cyber attack transformed Estonia*. <https://www.bbc.com/news/39655415> Hozzáférés: 2019. 04. 29.
- Mező F. (2001): „Közép-Európa fogalmi változása térben és időben” *Tér és Társadalom*, 15 (3-4): 81-103.
- Nagy M. M. (2015): „Államterek és Köztes-Európa” *Közép-Európai Közlemények*, 8 (2): 49-61.
- Niederhauser E. (1958): „Zur Frage der osteuropäischen Entwicklung” *Studia Slavica*, 4 (3-4): 359-371.
- Norman, S. E. (2014): *Historical Dictionary of Russian and Soviet Foreign Policy*. Rowman & Littlefield, Lanham-London
- Pándi L. (szerk.) (1995): *Köztes-Európa 1763-1993*. Osiris-Századvég, Budapest
- Penck, A. (1915): „Politisch-geographische Lehren des Krieges” *Meereskunde*. 9-10: 12-21.
- Pete M. (2016): „Határképző identitások, identitásképző határok a posztszovjet Kelet-Európában” *Földrajzi Közlemények*, 140 (4): 296-311.
- Probáld F. (2007): „Európa társadalomföldrajzi vázlata” In: Probáld F. – Szabó P. (szerk.): *Európa regionális földrajza II. – Társadalomföldrajz*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- Rác A. (2020a): *Belarusz: nem lesz Majdan, de egyszer minden autoriter rendszer szavatossága lejár*. <https://www.valaszonline.hu/2020/08/11/belarusz-lukasenko-valasztas-tuntetes-racz-andras-elemzes/> Hozzáférés: 2021. 08. 13.
- Rác A. (2020b): *Putyin 2024: így nem fogja lenyelni Moszkva Fehéroroszországot*. <https://www.valaszonline.hu/2020/01/09/putyin-mandatum-orosz-belarusz-egyesules-elemzes/> Hozzáférés: 2021. 08. 13.
- Rechnitzer J. (2016): „Elmozdulások és törésvonalak Kelet-Közép-Európa térszerkezetében” *Tér és Társadalom* 30 (4): 36-53.
- Reddit (2017): *Religion map of Europe [OC] [1700x1038]*. https://www.reddit.com/r/MapPorn/comments/76jrtu/religion_map_of_europe_oc_1700x1038/ Hozzáférés: 2021. 08. 13.
- Russell, M. (2021): *Russia's armed forces – Defence capabilities and policy*. European Union, Luxembourg
- Schmidt A. (2013): „Közép-Európa – vasfüggönytől az európai integrációig” In: Grünhut Z. – Vörös Z. (szerk.): *Az átalakuló világrend küszöbén*. Publikon Kiadó, Pécs

- Szabó P. – Farkas M. (2014): „Kelet-Közép-Európa térszerkezeti képe” *Tér és Társadalom* 28 (2): 67-86.
- Szilágyi I. (2019): „Az orosz geopolitikai gondolkodás. Áttekintés” *Geopolitikai Szemle* 1 (1): 9-40.
- Szűcs J. (1981): „Vázlat Európa három történeti régiójáról” *Történelmi Szemle* 24 (3): 313-359.
- Tomka B. (2009): *Európa társadalomtörténete a 20. században*. Osiris Kiadó, Budapest
- Új Szó (2009): *Nagyhatalmi erőpróba a „közelkülföldön”*.
<https://uj szo.com/kulfold/nagyhatalmi-eroproba-a-kozelkulfoldon> Hozzáférés: 2019. 04. 29.
- Wallerstein, I. (1983): *A modern világgazdasági rendszer kialakulása*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest
- Weise, Z. (2018): *Turkey's Balkan comeback*. <https://www.politico.eu/article/turkey-western-balkans-comeback-european-union-recep-tayyip-erdogan/> Hozzáférés: 2019. 04. 29.
- White, E. (1984): „The Tragedy of Central Europe by Milan Kundera, Translated from the French by Edmund White” *New York Review of Books* 31 (7): 1-14.

ADATFORRÁSOK

- CIA (2021): *The World Factbook*. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/>; 2021. 08. 13.
- Eurostat (2021): *Database*. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>; 2021. 08. 13.
- KAS (2021): *Export and Import by partner country, 2010-2019*. Kosovo Agency of Statistics. https://askdata.rks-gov.net/PXWeb/pxweb/en/askdata/askdata_External%20trade_Yearly%20indicators/tab02.px/?rxid=f81b30b9-6944-42e9-bdfa-726b83f624ee; 2021. 08. 06.
- NATO (2019): *NATO on the Map*. <https://www.nato.int/nato-on-the-map/>; 2021. 08. 13.
- ODKB (2021): *Collective Security Treaty Organization*. <https://en.odkb-csto.org/>; 2021. 08. 13.
- OECD (2021): *OECD - The Observatory of Economic Complexity*. <https://oec.world/>; 2021. 08. 13.
- OECD (2021): *OECD International Direct Investment Statistics*. https://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/oecd-international-direct-investment-statistics_2307437x; 2021. 08. 13.
- Vine, D. (2019): *Lists of US Military Bases Abroad 1776-2019*. Washington DC: American University Library.
- World Bank (2021): *GDP per capita, PPP (current international \$)*. https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD?name_desc=false; 2021. 08. 13.